

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ
ВИПУСК 8/9

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 11/12

Видавництво М. П. Коць
Київ-Нью-Йорк
2004

Наталія БІЛОУС (Київ)

**КАПРАЛЬ МИРОН. НАЦІОНАЛЬНІ ГРОМАДИ ЛЬВОВА
XVI–XVIII ст. (СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ВЗАЄМИНИ). – ЛЬВІВ:
ЛІТЕРАТУРНА АГЕНЦІЯ “ПІРАМІДА”, 2003. – 439 с.**

Минулого року побачила світ монографія Мирона Капраля, автора цілого ряду досліджень з історії ранньомодерного Львова. Вона є вдалим підсумком тривалої багаторічної роботи відомого львівського історика над низкою таких важливих проблем з історії Львова, як: демографія і соціо-топографія, станово-професійна структура населення, правовий устрій національних громад, правові конфлікти української громади з магістратом, національні взаємостосунки тощо. Підготувавши до друку два збірники документів – “Привілеї міста Львова XIV–XVIII ст.” (Львів, 1998) та “Привілеї національних громад міста Львова XIV–XVIII ст.” (Львів, 2000), – М. Капраль увів до наукового обігу корпус документів, чим зробив вагомий внесок у розвиток українського джерелознавства й відкрив тим самим невідомі й недоступні для масового читача сторінки історії рідного міста. Обидва збірники підготовлені на високому науково-видавничому рівні, про що вже зазначалося у відгуках на ці видання¹. Документи, що ввійшли до них, склали основну джерельну базу для написання даної монографії, а передмови до цих видань – цілком самостійні наукові дослідження, що є її теоретичним підмурівком.

Обрана автором тема є актуальною і малодослідженою. Національним проблемам у містах XVI–XVIII ст. приділялося чимало уваги зарубіжними істориками, насамперед польськими². Як слушно відзначає М. Капраль у

¹ Український гуманітарний огляд. – К., 1999. – Вип. 1. – С. 236–238; Там само. – К., 2002. – Вип. 7. – С. 272–276 та ін.

² Horn M. Rozwój demograficzny i struktura wyznaniowo-narodowościowa mieszczaństwa na ziemiach ukraińskich Korony w latach 1569–1648 // Studia z filologii rosyjskiej i słowiańskiej. Z problemów ukrainoznawstwa. – Warszawa, 1987. – Т. 14. – С. 67–84; Wyróbsz A. Mniejszości etniczne i wyznaniowe w miastach Europy wczesnonowoczesnej (XVI–XVIII w.) // Ojczyzna bliższa i dalsza. – Kraków, 1993. – С. 471–484; Wyróbsz B. Nationalitätenprobleme der mittelalterlichen polnischen Städte in der Historiographie und im Lichte der städtischen Quellen von Krakau // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne. – 1994. – Z. 113. – С. 19–28; Motylewicz J. Społeczność miejska a grupy narodowościowe w miastach czerwonoruskich w XV–XVIII w. Problem przemian w trwałości więzi społecznych // Miasto i kultura ludowa w dziejach Białorusi, Litwy, Polski i Ukrainy / Red. J. Wyróbski. – Kraków, 1996. – С. 92–103 та ін.

вступі до своєї книги, національна проблематика стала дуже популярною і серед сучасних українських учених, які, однак, у своїх дослідженнях розглядають міжнаціональні відносини здебільшого в теоретичному ракурсі, нехтуючи дослідженнями періоду XVI–XVIII ст., відзначають відсутність в українців національного самоусвідомлення у той період. З іншого боку, деякі дослідники впадають в іншу крайність – декларуючи “одвічність” існування української нації, її виникнення в період до нашої ери (с. 10). Рівень національної свідомості українців та представників інших національних громад Львова в означений період, а також вплив на цю свідомість інтенсивних контактів різнобарвного в етнічному та конфесійному відношенні середовища – вирішення таких проблем автор поставив за мету на початку свого дослідження.

Об’єктом дослідження було обрано найбільші національні громади Львова XVI–XVIII ст. – українську, польську, єврейську, вірменську. Як зауважує сам автор, Львів, як найвселюдніше місто в українських землях ранньомодерного часу, винятково привабливий для етнонаціональних студій: у жодному місті регіону не було чотирьох національних груп, чисельність яких перевищувала б 5%, та відповідно чотирьох великих релігійних об’єднань: римо-католицької церкви, православної церкви (з 1708 р. – греко-католицької церкви), Вірменської церкви (з 1630 р. – Вірменської католицької церкви) та іудейської спільноти. З усіх найбільших українських і польських міст тільки Львів став осередком цих чотирьох національних громад, кожна з яких хоча й мала права на самоврядування, зафіксовані в королівських привілеях, але далеко не рівні можливості в користуванні ними. А повноправним господарем міста в цей період завжди була польська (католицька) громада.

Перший розділ книги традиційно присвячений огляду джерел та літератури. Автор поділив усі залучені джерела за видовою ознакою на такі великі групи: масові матеріали достатистичного характеру (фінансові книги, реєстри платників податків, люстрації тощо); документи публічно-правового змісту (привілеї, мандати, декрети, універсали), законодавчі акти (сеймові конституції); наративні джерела (хроніки, історичні описи, листування). Джерельна база дослідження є достатньо репрезентативною. Адже, крім збережених книг з магістратського архіву Львова (ЦДІАУЛ, ф. 52), М. Капраль міг користуватися ще й цілою низкою інших документальних джерел з фондів того самого архіву, відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, Львівського історичного музею, а також Головного архіву давніх актів у Варшаві, архівів Кракова та Вроцлава. Отже, щодо цього автору книги та іншим науковцям, які досліджують історію Львова, можна позаздрити: Львів – єдине місто в Україні, історія якого в порівнянні з іншими українськими містами представлена такою неймовірно великою кількістю документів.

Незважаючи на велику історіографію, присвячену різним аспектам історії Львова, проблеми чотирьох національних громад комплексно і спеціально

раніше не досліджувалися. Об'єктом своїх досліджень історики обирали окремі національні громади, історія яких розглядалася ізольовано, а не у взаємозв'язку. Така ситуація, як справедливо зазначає М. Капраль, сприяла витворенню національних міфів про Львів (с. 44). Системний аналіз багатьох національних (етнічних), правових проблем історії міста, зроблений ним, спростовує ряд таких міфів, які існують до цього часу в українській та зарубіжній історіографії.

У *другому розділі* "Правове становище* у світлі королівських привілеїв" автор розглядає привілеї та права кожної з означених чотирьох національних громад. З них лише представники польської могли безперешкодно в повній мірі користуватися загальноміськими привілеями, які регулювали різні сфери міського життя – адміністрацію, судочинство, торгівлю та ін. Українська громада від часу захоплення Львова польським королем Казимиром III і до кінця XVIII ст. була практично усунута від участі в політичному та економічному житті міста. В XIV ст. через свою нечисельність у середмісті українці (русини) підпали під юрисдикцію магдебурзького права. Їхні спроби встановити свою автономію чи домогтися політичного рівноправ'я з католицьким населенням у XVI ст. виявилися невдалими. Реальна автономія для українців існувала тільки в формі релігійних структур – православної, а від початку XVIII ст. – греко-католицької церкви. Українська громада Львова тривалий час обстоювала свої політичні та економічні інтереси через діяльність Ставропігійського церковного братства при Успенській церкві.

Вірменська громада в порівнянні з українською перебувала в більш привілейованому становищі. Завдяки своєму економічному впливу в місті та участі у східній торгівлі, яка приносила чималі прибутки, вірмени змогли створити сильну судово-правову автономію в формі вірменського вйтівства. Хоча ще в XV ст. посада вірменського вйта була скасована, їхня судова автономія збереглася в формі змішаних судів, що склалися з міського вйта та вірменських старших. Протягом XVI–XVII ст. цій громаді вдавалося обстоювати свої права і привілеї, тобто боронити власну автономію від спроб магістрату перебрати юрисдикцію над вірменським населенням. Наприкінці XVII ст. вірмени були урівнені в правах з польським населенням, що поступово призвело до їхньої асиміляції в польському середовищі.

Найраніші привілеї у Львові (1367, 1387 рр.) отримала єврейська громада. Наприкінці XV – на початку XVI ст. вона помітно зросла за рахунок значного напливу єврейських поселенців з країн Західної Європи. На відміну від християнських національних громад єврейська не зазнавала асиміляційного тиску в культурно-релігійному та правовому аспектах, хоча наражалася на деякі економічні обмеження з боку міської влади. Кілька королівських декретів, виданих у XVI – першій половині XVII ст., дещо обмежили простір для підприємницької та торговельної діяльності євреїв. Однак у цілому політика королівського уряду стосовно представників цієї громади завжди

* Тут пропущено словосполучення "національних громад".

залишалася прихильною, завдяки чому львівські євреї поступово змогли зрости економічно і стати у XVIII ст. другою за чисельністю національною громадою в місті.

У *третьому розділі* “Відносини української та польської громад” розглядаються початки правового протистояння між цими громадами, яке значно посилилося в період “між двома уніями” – у другій половині XVI ст. У центрі конфлікту була проблема рівноправності українців та поляків. Після декретів короля Стефана Баторія 1578 та 1585 рр., виданих на користь міської ради, українська спільнота остаточно втратила шанси здобути рівноправне з польською громадою становище. Протягом кінця XVI – першої половини XVIII ст. українці були ініціаторами судових процесів, намагаючись досягти доступу до ремісничих цехів, участі в органах міської влади, вільної торгівлі, придбання нерухомості в будь-якому районі міста тощо. Але всі ці намагання виявилися марними.

Своєрідним “каменем спотикань” між двома громадами були конфесійні обмеження, які накладала католицька більшість на українське православне населення. Протистояння особливо загострилося під час переходу на новий григоріанський календар на Різдвяні свята 1583/1584 рр. та в переддень прийняття Берестейської унії в 1595–1596 рр.

Церковне братство при міській церкві Успення Богородиці стало центром, що координував і фінансував “правову” боротьбу української громади, та репрезентантом інтересів міського й передміського українського населення. Завдяки його фінансовій підтримці в 1572 р. з’явилася можливість здобути привілей, що гарантував рівноправність із польською громадою при веденні тривалих і виснажливих судових процесів у XVII–XVIII ст.

Ініціатором у більшості конфліктів виступала міська рада, яка у своїх діях опиралася на судові вирoki королівської влади. Українці через нечисельність змушені були тримати оборонні позиції. Проте така тривала конфронтація стимулювала процеси консолідації українців (русинів), згуртовувала їх навколо “національної” справи, а також сприяла виявам національного самоусвідомлення.

У *четвертому розділі* монографії “Взаємини вірменської та польської громад” охарактеризовано складні, суперечливі стосунки цих громад. Юрисдикційні протистояння, що існували між ними в XV ст., тривали і в XVI–XVII ст. Унаслідок виснажливої боротьби вірменській громаді хоча і в обмеженій формі, але все ж таки вдалося зберегти власну судову та адміністративну юрисдикцію. До правових конфліктів додалося й економічне протистояння. Вірменські купці традиційно вважалися монополістами в торгівлі східними товарами. Через загострення наприкінці XVI ст. економічної конкуренції на східному напрямку вірмени почали активно вкладати гроші в міську нерухомість, займатися ремеслами та промислами, що у свою чергу призвело до непорозумінь з міською владою. Впродовж усього наступного століття вірмени намагалися досягти рівноправного економічного становища з польською громадою, що реально відбулося лише в часи панування короля Яна III Собеського (1676–1696).

Новим випробуванням у стосунках вірменської та польської громад стало прийняття вірменським єпископом Миколаєм Торосовичем 24 жовтня 1630 р. унії з римо-католицькою церквою, що стало причиною розбратів серед вірменської громади. Прихильники унії згуртувалися навколо суперечливої особи – свого єпископа, тоді як більшість її не визнала. Справжні судові баталії розгорілися між ними в 1633–1636 рр., що спонукало прибічників вірменського єпископа до свавільних дій. Міська влада та католицька громада виразно підтримувала нечисельних вірмен-уніатів, завдяки чому в другій половині 40-х років XVII ст. у вірменській громаді відбувся злам на користь прийняття унії з римо-католицькою церквою. Внаслідок цих подій стався розкол серед вірменських старших на два ворожі табори, що послабило позиції всієї громади. Разом з тим посилювався наступ міської ради на юрисдикційні права львівських вірмен: розпочалися арешти вірменських міщан за незначні проступки, втручання у вибори вірменських старших. Ці утиски стали причиною численних еміграцій вірмен до Молдавії, Трансільванії, Волощини, в результаті чого в 80-х роках XVIII ст. у Львові нараховувалося трохи більше 200 вірмен. Ухвалою австрійського уряду від 24 березня 1784 р. було скасовано вірменську юрисдикцію та приєднано її до міського уряду.

У *п'ятому розділі* книги “Відносини єврейської та польської громад” розглядається еволюція взаємовідносин двох найбільших громад міста: від початку їхньої конфронтації (кінець XV ст.) до часу зникнення будь-яких надій на порозуміння (остання чверть XVIII ст.). З останньої чверті XVI ст. між ними розпочалася тривала боротьба за домінуючі впливи в торгівлі, а на початку XVII ст. на всю Річ Посполиту прогомонила гучна суперечка львівських євреїв з Товариством Ісуса (орденом єзуїтів) за володіння ділянками у східній частині вул. Жидівської, що закінчилася в 1608 р. підписанням компромісної угоди. Згідно з нею ділянки з синагогою “Золота Роза” на вулиці Жидівській зоставалися за єврейською громадою, яка була змушена виплатити значні суми за викуп земельних ділянок на площі Святого Духа, де зводився монастир і костел єзуїтів. Дошкульну конкуренцію з боку євреїв у 20-х роках XVII ст. відчув кушнірський цех у такій мірі, що міська рада змушена була ввести положення про обмеження єврейської торгівлі хутром та шкірами. Поступово ініціатива у протистоянні єврейській економічній експансії перейшла від магістрату до львівських міщан, які протестували проти звільнення євреїв від обов'язку несення загальноміських повинностей нарівні з християнами. В 1634 р. у міжнаціональні взаємини у Львові втрутився король Владислав IV, який визнав справедливими претензії міської громади до магістрату щодо ухвалювання пактів з євреями без згоди станів (колегії 40 мужів).

У стосунках з євреями, окрім торгових, болючими для міської влади і всієї громади були також питання щодо сплати податків з міських будинків, ґрунтів і ділянок, а також загальнодержавних податків, що накладалися на ціле місто. У 1635 р. розпочалися судові процеси щодо сплати податків

євреями від нерухомості, але центральною проблемою у взаєминах євреїв із магістратом у цей період було підписання пактів. 30 червня 1637 р. декрет реляційного суду зобов'язав міську раду продовжити пакти з євреями на 15 років на тій умові, що замість 200 злотих єврейська громада сплачуватиме в міську лонгерію* вже 1 тис. злотих щороку. 1639 р. міщани протестували проти допущення передміських євреїв до торгових прав міста. Проте остаточно заборонити торгівлю передміським євреям не вдалося, оскільки ті перебували під прикриттям шляхетських та старостинських юридик.

Справжнім випробуванням для львівських євреїв стала Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст. По її закінченні міська рада виставила чергові грошові претензії до євреїв у місті та передмісті на суму понад 100 тис. злотих. Загострення економічної конкуренції та релігійна нетерпимість стали тим підґрунтям, на якому виникли серйозні антиєврейські ексцеси в місті – єврейські погроми. Найтрагічніший стався у травні-червні 1664 р., коли на Краківському передмісті та в середмісті загинуло 129 євреїв. У XVIII ст. через поступове зростання єврейського населення в місті виникали суперечки з міською владою щодо розширення території проживання, сплати єврейськими орендарями чиншів, податків на нерухомість тощо. Ремісничі цехи в місті занепадали через єврейську конкуренцію, окремі з них взагалі припинили своє існування. На переконання міщан, безконтрольна, нерегульована торгівля, котру вели євреї, сприяла зростанню їхньої кількості в місті та надзвичайно їх збагатила. Упродовж даного століття у Львові сталися ще три великих погроми – 1751, 1759 та 1762 рр., у результаті чого Львів утратив привабливість для єврейського населення як місце проживання.

Останній, шостий, розділ монографії “Риси демографії та соціотопографії Львова” присвячений пріоритетному напрямкові сучасної історичної урбаністики – соціотопографії, який розвинувся кілька десятиліть тому в Західній Європі на стику досліджень кількох наукових дисциплін: демографії, урбаністики, соціальної історичної топографії та ін. Низку наукових праць з даної проблематики підготували польські історики³. Серед українських – лише одна монографія (яка, на жаль, не позбавлена певних вад⁴) та декілька статей львівських істориків. Матеріал, викладений М. Капралем у цьому розділі, представлений на належному професійному рівні. Цій темі варто було б присвятити окрему монографію.

* Лонгерія – колегія магістрату, що відповідала за міський скарб, доходи та видатки міста.

³ Kozaczewski T. Rozplanowanie, układ przestrzenny i rozwój miasta średniowiecznego. – Wrocław, 1973; Wielkość i program budowy miasta średniowiecznego. – Wrocław, 1972; Czaja R. Socjotopografia miasta Elbląga w średniowieczu. – Toruń, 1992; Wiesiotowski J. Sociotopografia późnośredniowiecznego Poznania. – Warszawa; Poznań, 1997; та ін.

⁴ Климовський С. Соціальна топографія Києва XVI – середини XVII сторіччя. – К., 2002.

Автор здійснив загальні демографічні підрахунки, скоригувавши раніше зафіксовані істориками дані, оформив усі результати своїх досліджень у таблиці, вміщені наприкінці книги. Згідно з цими даними, в 1583 р. у місті проживало орієнтовно 14–14,5 тис. осіб; у другій половині 20-х років XVII ст. Львів разом з прилеглими міськими селами мав щонайменше 22–23 тис. жителів. У післявоєнні роки (кінець 50-х років XVII ст.) їхнє число значно зменшилося: на підставі поголовного податку 1662 р. були зроблені підрахунки щодо загальної чисельності населення у Львові на цей рік – 12–13 тис. осіб. За результатами першого австрійського опису, 1772 р. в усьому Львові мешкало 22545 осіб, тобто така сама кількість, як у кінці 20-х років XVII ст. Попри це Львів на кінець XVIII ст. залишався найбільшим містом в українських етнічних землях. Підсумовуючи всі демографічні дані, М. Капраль робить висновок про наявність стагнаційних процесів у розвитку міста, а також констатує деяке демографічне піднесення у 30–40-х роках XVIII ст.

Досліджуючи дані шосового та поголовного податку, а також інших фінансових документів, автор дійшов висновку, що “етнічне обличчя” Львова першої половини XVI ст. визначали п’ять національних груп: поляки (38%), українці (24%), німці (8%), євреї (8%) та вірмени (7%). Українці, вірмени та євреї проживали компактно в середмісті у своїх національних кварталах. Аналіз етнічного складу магістрату, а також тогочасного ремісництва свідчить про домінування поляків та німців у цих структурах. У другій половині XVI – першій половині XVII ст. “національна картина” Львова суттєво змінилася: з 22–23 тис. усіх львів’ян наприкінці 20-х років орієнтовно 11–12 тис. (49–51%) належали до польської нації, 4–4,2 тис. (18–20%) – до української, 2,5–2,8 тис. (12–14%) – до вірменської. З появою нових юридик на передмістях та Підзамчі в першій половині XVII ст. єврейське населення суттєво зросло так, що на середину цього століття у Львові, ймовірно, нараховувалося 4,8–6 тис. євреїв, котрі становили від 16 до 20% усього загалу людності міста. У другій половині XVII–XVIII ст. відбувалися подальші зміни в демографічному складі населення Львова: знижувалася частка українців, зростала кількість єврейських та польських мешканців, а вірменська громада поступово зменшувалася на користь польської спільноти.

За спостереженнями М. Капрала, впродовж XV–XVIII ст. Львів перебував у центрі активних міграційних рухів. На етнічну структуру населення міста особливо вплинула колонізаційна експансія німців у XV ст., а в наступні століття – польських переселенців. У кризовий час, тобто у другій половині XVII–XVIII ст., еміграційна привабливість міста ослабла.

Досліджуючи проблеми асиміляції національних громад Львова, автор у своїй праці висвітлив лише деякі аспекти цієї складної проблеми: суспільне просування як передумова асиміляції, релігійні конверсії, мішані шлюби. З середини XV ст. міщанський стан Польського королівства поступово втрачав вагу в політичному житті держави. Усунувши міщанське представництво від

реальної участі в сеймі, шляхта позбавила міщан різних економічних та політичних прерогатив, що спонукало останніх шукати шляхи переходу до лав привілейованого шляхетського або духовного стану. На думку М. Капраля, релігійні конверсії стали переконливим свідченням та небезпідставними доказами асиміляційних процесів у національних громадах Львова, хоча самі зміни віровизнання через прийняття хрещення були поодинокими випадками в XVI ст., а в наступних взагалі зійшли на нуль. Особливо високу стійкість проти релігійних конверсій продемонструвала єврейська громада. Одним із способів зміщення культурних і національних орієнтирів було укладення мішаних шлюбів. Як свідчать джерела, у XVI–XVII ст. шлюби, що укладалися між представниками польської та української нації, були нечисельними; у першій половині XVIII ст. їхнє число в латинській катедрі залишалося стабільним, не перевищуючи 2% щороку, а в середині XVIII ст. – 5%. Після прийняття унії 1630 р. почастишали випадки укладення мішаних шлюбів між вірменами й поляками, й надалі ця тенденція йшла на збільшення, особливо в XVIII ст.

Завершує монографію підрозділ “Націотопографія”, де автор скористався елементами соціотопографічного методу, який дозволяє накласти соціальну, в даному випадку національну, структуру на просторовий розвиток міста. За даними джерел, територія тогочасного Львова складалася з середмістя, передмістя та міських сіл. У львівському середмісті існувала виразна система національних кварталів, закладена ще у княжі часи. Найбільший католицький квартал охоплював приблизно 2/3 території середмістя, в якому було від 160 до 170 будинків-кам’яниць, 3 костели і 2 монастирі з храмами. Центром середмістя була торговельна площа, яка подібно до більшості середньовічних міст мала назву Ринок. Єврейський квартал (або вул. Жидівська) охоплював південно-східну частину середмістя, створюючи замкнену територію – гетто. Згідно з даними реєстру поголовного податку 1538 р., у середмісті Львова зафіксовано 27 єврейських будинків, а за відомостями ліктьового податку 1767 р., – 49 будинків. Руський квартал прилягав до єврейського зі східного боку. Якщо в 30 – 40-і роки XVII ст. на вул. Руській було 28 ділянок, то в наступні століття – лише 17–20. Релігійно-культурним осередком українців середмістя була Успенська церква. Вірменський квартал (або вул. Вірменська) знаходився в північно-східній частині середмістя, межуючи з північного боку з Руським кварталом. Його сакральним центром був вірменський храм Успення Пресвятої Богородиці. За даними шосових реєстрів першої половини XVI ст., у вірменському кварталі нараховувалося 39 ділянок, у середині XVII ст. – 83, у т. ч. 10 – на площі Ринок.

Завдяки фінансовим джерелам XVI–XVIII ст. автору вдалося накреслити контури львівських передмість, розміщення окремих осель та їхній національний склад. Найбільшими з них були Краківське та Галицьке. Упродовж другої половини XVII–XVIII ст. їхнє соціотопографічне обличчя знало кардинальної трансформації. Міська юрисдикція, так само як і в

більшості міст Речі Посполитої, значно зменшилася, поступаючись численним духовним та шляхетським юридикам. Так, у 30-х роках XVIII ст. на Галицькому передмісті було близько 50 юридик, а в 1768 р. там нараховувалося аж 111 шляхетських двориків та палаців. Оточували Львів міські села, здебільшого з боку Краківського передмістя та старостинської юридики. Дві карти, що додаються до видання, дозволяють унаочнити картину розташування національних кварталів середмістя та передмістя, культових споруд на їхніх територіях, побачити вуличну мережу міста (“План середмістя Львова з переліком кам’яниць (за даними ліктьового податку 1767 р.)”, “План Львова з передмістями 1772 р. з хронологічним переліком сакральних об’єктів”).

Видання доповнюють додатки у вигляді 21 таблиці (додаток № 1), 4-х документів (додаток № 2); список джерел та літератури, предметно-тематичний покажчик, покажчик імен та місцевостей, 16 ілюстрацій з фондів ЦДІА у Львові.

Насамкінець хотілося б висловити ще деякі невеликі зауваження з приводу рецензованої книги. Перше питання, що виникає одразу після її прочитання, – вибір М. Капралем хронологічних рамок дослідження, які охоплюють досить значний період – три століття. На нашу думку, з огляду на досить багату репрезентативну джерельну базу історії давнього Львова можна було б їх звужити. Можливо, тоді автору вдалося б глибше і ґрунтовніше висвітлити не тільки вищезазначені проблеми з історії національних громад міста, а й низку інших, навести більше цікавих прикладів, фактів, якими так насичені архівні джерела XVI–XVII ст. Адже XVIII ст. – якісно інша, нова доба не тільки в історії Львова, а й усєї Центрально-Східної Європи, яку варто розглядати в окремому дослідженні. Отже, чи не доцільніше було б обмежитися кінцем XVII або принаймні початком XVIII ст.?

Ще одне міркування стосується вживання терміну “польська нація”. Як відомо, у XIV–XV ст. панівне становище у Львові займали німецькі колоністи, а впродовж наступного століття здійснювалися активні асиміляційні процеси, зокрема, німецька громада почала асимілюватися під впливом численних польських переселенців, які згодом стали домінуючим етнічним елементом у місті. Хоча автор застерігає нас проти неправомірного вживання поняття “польська нація” на означення власне католицької громади, яким послуговувалися деякі львівські історики⁵, і зазначає, що для початку XVI ст. доречно було б уживати термін “німецько-польська громада” (с. 47), на наш погляд, є сенс пролонгувати вживання цього терміна на означення населення, яке належало до католицького обряду, принаймні до кінця XVI ст. Підставою для подібних тверджень є дані низки джерел, зокрема – шосовий реєстр Львова 1544 р., за даними якого, наведеними у книзі в таблиці № 1 (с. 331), серед власників нерухомого майна було чимало німців:

⁵ *Łoziński W. Patrycjat i mieszczaństwo lwowskie w XVI–XVII wieku. – Lwów, 1892. – S. 13–14.*

у середмісті їм належало 11% від всієї нерухомості, на Краківському передмісті – 8%, на Галицькому – 9%. Чималий відсоток прізвищ німецького походження мали урядники міської ради Львова. До того ж, наприкінці XVII ст. німецьке населення все ще зберігало німецьку мову проповідей в одному з костелів Львова.

Певної неточності автор припустився при оформленні однієї з карт, що додається до книги. Так, серед об'єктів, зображених на карті № 2, зазначено: “Греко-католицькі храми XIII–XV ст.”, тоді як слід було б написати “Уніатські храми XIII–XV ст.”

Останнє зауваження є суто технічного характеру. Якщо загальне оформлення книги не викликає жодних зауваг, то впадає в око не дуже вдало підібрані колір обкладинки книги та зображення на ній символу Львова – лева, який тут видається трохи кволим і несимпатичним. Адже існує кільканадцять зображень лева, добре відомих усім львів'янам, яким, на мою думку, цей лев також не до вподоби. Проте дане зауваження слід переадресувати скоріше не автору книги, а художнику – Юрієві Коху, автору дизайну обкладинки, який, однак, на високому художньому рівні виконав аналогічну роботу по оформленню таких видань, як “Привілеї міста Львова XIV–XVIII ст.”, “Привілеї національних громад міста Львова XIV–XVIII ст.”, “Хроніка міста Львова” Дениса Зубрицького, де, до речі, М. Капраль є автором наукових коментарів⁶.

Втім, дрібні прорахунки не впливають на загальне позитивне враження від даної роботи. Автором виконана справді титанічна праця, яка має новаторський характер. Проаналізувавши ретельно доробок своїх попередників-істориків та джерельну базу дослідження, йому вдалося систематизувати майже всі дані стосовно проблем історичного розвитку найбільших чотирьох національних громад Львова впродовж значного відрізка часу – XVI–XVIII ст. Перед нами постало цільне комплексне наукове дослідження з трьохсотлітньої історії взаємин цих національних громад. Заслужовує на увагу стиль викладення матеріалу, вміло підібрані сюжети з оригінальних документів, значна кількість додатків. Висновки вдало підсумовують дослідження і адекватно відображають авторське бачення тих подій.

Важливо, мабуть, і те, що майбутнім дослідникам історії ранньомодерного Львова залишається чимале поле для подальших досліджень, оскільки всі аспекти даної теми, як зазначає М. Капраль у вступі, йому, звичайно, не вдалося охопити. Поза увагою залишилися логіка поведінки й щоденні побутові, економічні, культурні взаємини членів національних громад, релігійно-інституційний компонент стосунків, діяльність освітніх та культурних установ, багато інших питань, які потребують досліджень на мікрорівні. Отже, дослідивши цілу низку проблем з історії національних громад та соціотопографії Львова XVI–XVIII ст., Мирон Капраль зробив тим самим значний внесок у розвиток української історичної урбаністики.

⁶ Зубрицький Д. Хроніка міста Львова / Пер. з польськ. І. Сварника, комент. М. Капрала. – Львів, 2002.